

Буравцова Є. Б.*

**ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКИХ ІНТЕРЕСІВ УЧНІВ
СЕРЕДНІХ КЛАСІВ НА ОСНОВІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ
В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

У статті розкрито значення такого виду мовленнєвої діяльності як читання, роль книги як джерела знань і засобу, що впливає на всебічний розвиток особистості учня, формування читацьких інтересів, естетичних смаків.

Освіта – одна з найважливіших сфер людської діяльності та визначальний фактор розвитку людства. Це зумовлює необхідність упровадження в освітню практику новітніх технологій навчання, виховання. Разом із тим не слід забувати про досвід минулого, у якому є конструктивні ідеї для сучасної національної школи. Навчання може бути життєдайним джерелом для дитини лише за умови наявності в ньому чотирьох складових: Вітчизни, людини, рідного слова, книги. Ідеї Василя Олександровича Сухомлинського в сучасних умовах набувають особливого звучання, бо відзначаються високим рівнем духовності, демократизмом, спрямовані на освіту, творчий розвиток дитини, утвердження пріоритетів загальнолюдських цінностей у суспільстві, виховання всебічно розвиненої особистості, патріота України. Творець і гуманіст зумів продемонструвати зразки педагогічної мудрості, що мають велике значення й для практики сьогодення.

Метою статті є спроба дослідити ідеї В. Сухомлинського щодо ролі і місця книги в навчально-виховному процесі та шляхи формування читацьких інтересів у школярів середніх класів.

Набуває особливої актуальності питання формування й розвитку в школярів читацької компетентності, основне завдання якої – виховання уважного читача з добре розвиненими аналітичними, творчими, пізнавальними здібностями. Сформуванню читацьку компетентію вчитель може тільки в процесі комплексного вирішення певних завдань:

- зацікавити школярів читанням, сприяти виробленню постійної потреби в читанні;
- розвивати в учнів художньо-аналітичні навички;
- створити належні психолого-педагогічні умови школярам для сприйняття розуміння та оцінки прочитаного;
- забезпечити певні знання учнів із теорії та історії літератури, літературної критики;
- організувати дослідницьку роботу школярів, розвивати їхнє усне та писемне мовлення;
- працювати над постійним удосконаленням естетичного смаку учнів.

* © Буравцова Є. Б.

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

Збереження високого статусу книги вимагає посиленої концентрації уваги в нинішньому світі електронних технологій, інтерактивного мережевого простору. Відзначається її слабка популяризація, спостерігається відсутність єдиних вимог у роботі з книгою, відсутній контроль за читанням художньої, публіцистичної, наукової літератури. Тому питання формування читачьких інтересів, естетичних смаків не застаріли, а є першочерговими. Учені наголошують на значенні книги в сучасних умовах, коли юне покоління вимагає більш високого рівня освіченості й загальної культури. Для виховання особистості школяра необхідно знайти оптимальні шляхи поєднання доцільних засобів впливу на свідомість і творче становлення дитини. Проблема книги як засобу морально-етичного, естетичного виховання привернула увагу багатьох відомих педагогів, письменників, громадських діячів. Прогресивні погляди щодо її застосування в навчально-виховному процесі відображені в роботах Х. Алчевської, Б. Грінченка, Я. Коменського, А. Макаренка, С. Русової, Г. Сковороди, К. Ушинського, І. Франка, Т. Шевченка та ін. Особливий унесок у розв'язання цієї проблеми було зроблено видатним українським педагогом Василем Олександровичем Сухомлинським. Книга – основа будь-якої освіти. Вона є носієм духовної культури народу, його знань про історичний розвиток, носієм інформації. Її значення в житті людини було, є і буде вагомим. Супроводжуючи дитину від народження, залишаючись джерелом пізнання світу, виховує мораль, формує смаки. Багато в цьому процесі залежить від учителя, бо саме своїм прикладом він навчає вихованців любити книгу. Читання ж – такий вид мовленнєвої діяльності, що фіксує загальний розвиток учня: частоту його звернення до друкованого українського слова, любов до нього. «Читання – сама суть духовного життя, процес і засіб невтомного і постійного розумового, морального, емоційного, естетичного розвитку», – писав педагог [8]. Інтерес до книги, до процесу роботи над нею, до творчості – джерело виховання культури почуттів дитини. Одну з причин духовного зубожіння певної частини молодого покоління Василь Олександрович бачив у тому, що в його життя не ввійшла книга, що захоплює розум і серце, викликає роздуми про навколишній світ і про самого себе. Коли «у молодій людини вихована пристрасть до читання, вона у вільний час не нудьгуватиме від неробства і не шукатиме дешевих розваг і задоволень. Не хтось повинен задовольняти духовні потреби людини, а вона сама повинна бути творцем свого духовного життя» [4, с. 253–254]. Читацькі інтереси формуються як під час позакласного читання за рахунок самостійної позакласної діяльності учнів, так і бібліотечних уроків. Працюючи над цим питанням, необхідно систематично вивчати запити дітей, проводити аналізи читання, популяризувати нову та призабуту літературу. Доцільним при цьому буде індивідуальний підхід, що забезпечуватиметься шляхом

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

використання таких форм роботи: проведення анкетування, індивідуальні бесіди, аналіз читання, відвідування шкільної бібліотеки, залучення учнів до читацького активу, індивідуальне консультування щодо створення власної бібліотеки, ведення щоденників читання. Уся робота повинна узгоджуватися з класними керівниками, педагогами, психологом школи, заступниками директора з навчально-виховної роботи, батьками.

У зв'язку з цим відомий наставник молоді розглядав і зміст читання школярів, і спрямованість керівництва ним. У визначенні критеріїв відбору творів для кожної вікової групи вирішальною для нього була установка на моральний розвиток кожного, заснований на обов'язковому систематичному читанні високохудожніх творів класичної літератури, що глибоко розкривали духовний світ особистості. Читаючи книгу, дитина вчиться оцінювати життєві явища, об'єкти живої природи і на цій основі сприймає та оцінює красу навколишнього світу, людських почуттів, осмислює дійсність із точки зору загальнолюдських цінностей. Розумовий розвиток передбачає отримання знань і формування світогляду, пізнавальних і творчих здібностей, вироблення культури інтелектуальної праці, виховання потреби в збагаченні та використанні знань.

Аналізуючи значення книги в розумовому вихованні школярів середніх класів, педагог-новатор акцентував увагу на таких питаннях: навчання читанню, розвиток навичок усвідомленого виразного читання, формування стійкого інтересу до цього процесу, стимулювання самостійного читання. Кожне з них конкретизується залежно від проблем педагогічного керівництва читанням на певному етапі вікового становлення дитини. Він наголошував, що від того, яке місце посідає книга в духовному світі особистості, залежить її інтерес і прагнення до знань. У зв'язку з особливостями сучасного інформатизованого суспільства в нинішнього покоління потрібно формувати інтерес до читання, прагнення і навички самостійно поповнювати знання. Саме тому Сухомлинський підкреслював, що інтелектуальний розвиток усе більше визначається не кількістю знань, що вона зберігає у своїй пам'яті, а тим, «як вона вміє орієнтуватися в безмежному морі знань, користуватися сховищами знань – книгами» [6, с. 258]. Дуже важливою є та інтелектуальна радість, яку може дати учневі читання. «Якщо є інтерес до читання того, що необов'язково для вивчення, то учень із інтересом читає і підручник. Читаючи, він відволікається від процесу читання і живе думками про те, що читає» [4, с. 336].

Із великої спадщини педагогічних міркувань Василя Олександровича зрозуміло: книга в духовному житті дитини – самовиховання, правильний вибір, допомога обрати ідеал. Він уважав, що першим захопленням має бути захоплення книгою. З цього приводу писав: «Я хотів, щоб кожному підлітку зустрілася книга, яка стала для нього одкровенням, щоб він

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

завжди шукав книгу, у якій криється розгадка таємниць, що хвилюють його. Книга в житті підлітка – ціла сфера виховання, на жаль, ще дуже мало досліджена» [5, с. 320]. За переконаннями Сухомлинського, справжній учитель-словесник – це той, хто володіє високою мовною культурою, пристрасно любить рідне слово, уміє виховувати інтерес до нього у своїх учнів, проводить змістовні уроки, що сприяють формуванню читацьких інтересів, вихованню високих патріотичних почуттів. Художній твір, що вивчається на занятті, повинен розкрити перед дитиною насамперед естетичну цінність. Найважливіше завдання полягає в тому, щоб «навчити дитину бачити в красі навколишнього світу, в красі людських стосунків духовне благородство, доброту, сердечність і на цій основі стверджувати прекрасне в самій собі» [6, с. 195]. Дуже легко залучити учнів до читання його творів, бо їх тематика різноманітна: і про красу навколишнього світу, і любов до рідного слова, про найкращі риси людського характеру, мудрість і життєвий досвід, про шанобливе ставлення до батьків. За жанром – казки, байки, новели, притчі. Вони глибокопоетичні, лаконічні, дотепні, із тонким підтекстом. Тому необхідно в першу чергу звертатися до тексту твору, до його читання. Ідейно-художньому аналізу Василь Олександрович надавав першочергового значення і вважав, що необхідно навчати учнів працювати з текстом, звертати увагу на почуття дітей, емоції, що вони переживають під час його сприйняття, залучати життєвий досвід учнів для кращого розуміння, урахувувати зв'язок прочитаного з сучасністю, його актуальність. «Читаючи, учень не ставить перед собою мету запам'ятати, він намагається глибше зрозуміти. І чим глибше він розуміє, тим краще запам'ятовує матеріал» [6, с. 194]. Така робота спрямована на формування ідейно-моральних переконань, вироблення ціннісних орієнтацій.

Діяльність навчального закладу, сім'ї та громади в боротьбі за книгу виявиться ефективною тільки за умови, якщо вона буде опиратися на знання й розуміння читацьких інтересів школярів, їхнього духовного світу в широкому розумінні цього слова. Вивчення і формування смаків читачів – важлива й суттєва ланка в роботі кожного вчителя. Як навчальна дисципліна література завжди перебувала в центрі уваги педагога, бо покликана вчити жити. Василь Олександрович стверджував, що через свою органічну природу вона має універсальні можливості розвивати емоційно-естетичну сферу особистості: «Краса й сила твору доходять до серця й хвилюють розум лише за умови, що дитина відчула найтонші відтінки слова» [6, с. 198]. Зі сприйняття і пізнання краси починається виховання естетичної культури, виховання почуттів.

У чималій спадщині В. О. Сухомлинського особливе місце займають педагогічні казки для дітей, що окремими виданнями були опубліковані вже після смерті автора. Їх зміст – світ дитини, розкритий очима мудрої людини, яка не повчає, не

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

спонукає, не захочує їх, а просто йде поруч, радіючи разом із ними кожному новому відкриттю. Так, у праці «Серце віддаю дітям» визначну роль він надає казці: «Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена у яскравих образах. Казка – благородне і нічим не замінне джерело виховання любові до Вітчизни. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту, створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже тому, що вона – творіння народу» [6, с. 177]. Така ж висока оцінка дається народній пісні та традиціям. Ці твори активно й ефективно виховують в учнів найкращі людські почуття доброти, щирості, формують навички людяності у взаєминах.

У своїй роботі як учителя-словесника, так і класного керівника читацькі смаки вивчаємо не ізольовано від духовного світу дитини, а враховуємо її розумову, трудову, моральну діяльність. Цикл годин спілкування присвячуємо мудрій і ширій душою людині, яка залюблена в дитину, у народ, у землю, у мову, у незнищену спрагу духовного відродження. Відбувається обговорення оповідань і притч Василя Олександровича, витoki яких, як з'ясовують учні, у рідній народній творчості, у традиціях І. Франка, Олени Пчілки, Лесі Українки, Г. Сковороди, у героїчній і стражденній історії українського народу, у повсякденному житті й думанні. Звертаючись до золотих розсіпів його мудрих порад, під час уроків намагаємося пробудити громадянські почуття, виховати любов до Батьківщини, до свого народу, виробити моральну, естетичну і трудову позицію дитини. Тому «Сто порад вчителеві» – праця, що має стати ключовою не тільки для вчителя. Сухомлинський рекомендує педагогові мати свою бібліотеку, щоб можна було повсякденно користуватися книгами, перечитувати їх, щоб уводити своїх учнів у дивовижний світ героїв. У статті «Моя педагогічна система» зазначає: «Я не уявляю собі скільки-небудь сильного впливу на своїх вихованців, якби кожен із них поступово не був уведений у цей чудовий світ – світ книги» [7, с. 74–75].

Питання формування читацьких інтересів школярів у загальноосвітньому закладі є досить актуальним, оскільки сьогодні відбувається оновлення змісту освіти, значно підвищуються вимоги до учасників процесу навчання. Переконані, що дієве використання дидактичних ідей В. Сухомлинського якнайкраще сприятимуть вихованню всебічно розвиненої особистості.

Література:

1. Жосан О. Е. В. Сухомлинський про книгу як важливе джерело знань та засіб розумового виховання учнів / О. Е. Жосан // Шкільна бібліотека. Плюс. – 2014. – №15/16. – С.2–7.
2. Мартиненко В. Сутність характеристики читацької компетентності школярів / Валентина Мартиненко // Початкова школа. – 2013. – №12. – С.3–17.

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

3. Пархета Л. П. Роль учителя у вивченні української літератури // Історико-педагогічний альманах. Вип.1. – К., 2005. – С. 39–49.
4. Сухомлинський В. О. Народний учитель / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. У 5-ти т. – Т. 5. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 253–254.
5. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв. У 5-ти т. – Т. 2. – К.: Рад. школа, 1976. – С. 149–415.
6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв. У 5-ти т. – Т. 3. – К.: Рад. школа, 1976. – С. 9–278.
7. Сухомлинський В. А. Моя педагогіческая вера / В. А. Сухомлинський // Юність. – 1968. – №9. – С. 74 –75
8. Сухомлинський В. О. Психологічні основи швидкого читання: тези доповіді / В. О. Сухомлинський // Пед. думка. – 1969-1970. (Меморіальний музей).

Ружина В. І.*

СИСТЕМА МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Визначено сутність і засоби морального виховання в учнів у дидактично-методичній спадщині В.О.Сухомлинського. Розкрито підхід до розвитку морального виховання учнів. Висвітлюються питання щодо виховання сучасної, компетентної особистості, важливість використання спадщини В. О. Сухомлинського в педагогічній практиці.

Педагогічна спадщина Василя Сухомлинського – наше всенародне багатство. Кожне покоління педагогів звертається до неї як до невичерпного джерела досвіду та натхнення, вона втілює в собі перевірені практикою педагогічні ідеї, знахідки та рекомендації, що не втрачають актуальності й сьогодні. Особливо цінними є літературні твори письменника у морально-етичному вихованні дітей шкільного віку, адже теми, порушені в цих оповіданнях та казках, доступні для дитячого сприймання й розуміння. У ранньому віці закладається фундамент взаємин між особистістю та людьми, які її оточують. Моральні норми поступово формують зміст вчинків, визначають, що саме слід робити, а культура поведінки розкриває реалізацію в поведінці учнів вимог моралі, наскільки органічно злилися вони зі способом життя дитини, стали для неї повсякденними життєвими правилами. Сучасна компетентна дитина – активна особистість, вона має не лише робити вчинки, а й відповідати за них, тому дуже важливо організувати в шкільному віці цілеспрямовану роботу з морально-етичного виховання.

*Мораль – основа виховання,
Мораль – стратегія життя,
Це формування добрих вчинків
У поколіннях майбуття.*

Ружина В. І.

Особистісний підхід до дитини – основа гуманістичної філософії виховання, що ґрунтується на педагогічній підтримці, принципі центрації виховання на розвитку особистості і перед-

* © Ружина В. І.